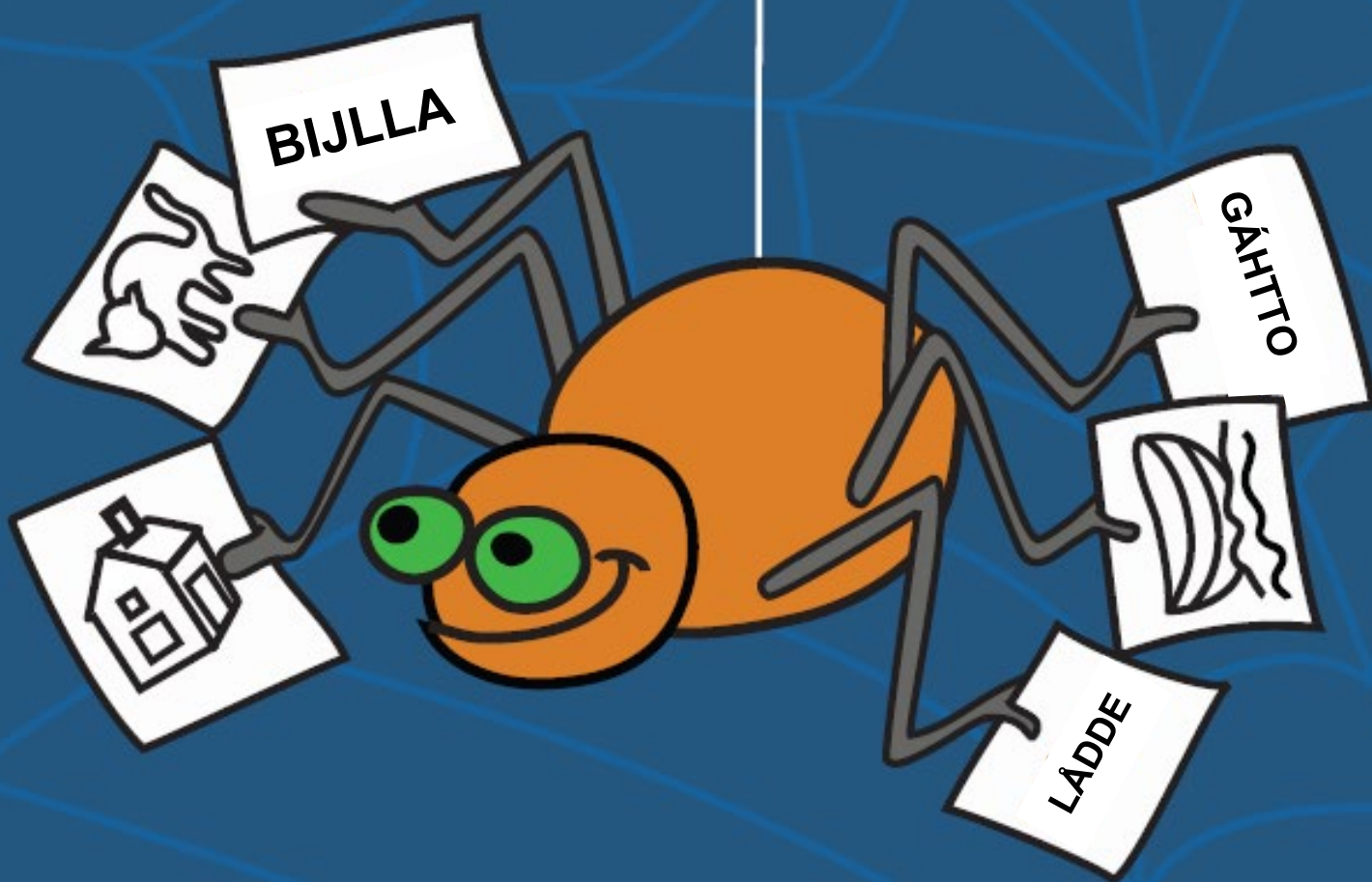


Gielalassj diedulasjvuoda åtsådibme

Diedo ja tjielggidusá



Lisa Baal
Tor Persen
Kirsten Wirkola

Sámegiellaj járggálam: Lars Theodor Kintel
Sámegiellaj dárkestam: Solvár Knutsen Turi

Láhkåma ja tjållemåvddånime ævto

Láhkåm- ja tjållemvåttesvuoda la stuorra ja vijdes gåssjelisvuohta Vuona skåvlåjn ja aj sebrudagån. Udnåsj diehtujuohkemsebrudahka gåjbbet tjiehpes låhkåmmåhtudagåv. Gåssjelisvuoda vuojnnet lassåni, våjku adnuj våldeuvvi ådå åhpadimvuoge majt doajvvop li buorebu, ja våjku åhpadiddje diehti ienebut dåj våttesvuodaj birra dålla gå någin jage dås åvddål.

Foniema berustibme, - giddit berustimev bågoj unnemus fonologijjalasj avtadagåjs, fonemajs, vuojnnet ij åvddåna åvddål gå månåjda låhkåmav ja tjållemav åhpadahtjå. Låhkåm- ja tjållemåhpadibme viehket månåjt åjtsatjit bågoj fonologijjalasj struktuvra unnemus jiednadagåjt. Dåv la viek åjnas åjttsat gå månå galggå vijddåsappot åvdedit låhkåm- ja tjållemtjehpudagåv. Gå galggå låhkåmav ja tjållemav åvdedit, de la viek åjnas buktet bågojt analysierit gitta unnemus jiednadagåjda. Dat lisj dåvk ållu åjnnasamos dalloj gå galggå åvdedit ålggo ståvimtjehpudagåv. Foniema berustimev måhttå ståhkamijn ja hårjjidallamijn åvdedit åvddål gå låhkåmav ja tjållemav åhpadahtjå.

Såmegielak månåjn li ålu råddjiduvvam vejulasjvuoda æjvvalit tjåleduvvam såmegielajn sebrudagån. Danen la vuostasj skåvllåjahke moaddåsijda vuostasj båle gå tjåleduvvam såmegiela åbnnasij æjvvali. 6-jagågin la dåbålattjat buorre ja girjas giella, valla ælla gåjka diedulattjat giela tsieggima gåktuj. Skåvlå barggo l dalloj oahppijt diedulattjan dahkat dåsi, ja såmegiela struktuvrra bivddi gielav åtsådibmåj ja ståhkamij.

Ståhkam ja hårjjidallam gielalasj dåjmajn måhtti ålu hieredit gåssjelisvuodajt skåvlån mañjela. Någin oahppe dårbahi vuodulappot ja guhkebut barggat dåkkår dåjmaj.

Dutkama vuosedi la aktijvuohta ålggodåse låhkåm- ja tjållemåvddånimen ja morfologijjalasj ja syntåvsalasj oahppammielan majt månå l åvdedam. Morfologijjalasj dådjadimtjehpudahka l tjehpudahka mij månån la åjtsatjit gåktu bågo li dagåduvvam, sjåpkaduvvam, sårjåduvvam jnv. Syntåvsa dådjadimtjehpudahka l tjehpudahka gåktu dådjat gårgadiså håmijt ja struktuvrajt.

Láhkâm ja tjállem gájbbet guládallama diehtomielalásjuodav, jut láhkke jali tjálle buktá sáddijiddijn jali vuosstávjáldijn guládallat.

Vájku 6-jagágin la buorre báhkoboannudahka, de váset huoman moadda bágo li gássjela. Dakkár bágo li sierraláhkáj abstrávta bágo, bágo majna la moadda vuojno ja delbastibme. Báhkusa ja árvvadásá máhtti gássjelappo liehket sunji guhti áttjak la skávlláj álggám gá dajn li álu moadda vuojno. Navti máhttá sihke báhkusij ja árvvadásáj baktu ávddánahttet dárkkelap gielalásj dádjadusáv, ja aj ávddánahttet mánáj giellaámastimev buorre láhkáj.

Oanegisájge mujtto, jali barggomujtto vájkkut aj láhkâmij ja tjállemij. Jus ij heva mujte de máhttá sjaddat gássjel jienajt mujttet dallutij gá dajt álles báhkon oadtju. Máhttá aj liehket gássjel bágojt mujttet dallutij gá la álles gárgadisáv láhkâm ja dav dádjadam. Nievres barggomujtto máhttá liehket akta sivva dasi gá máná jurra nahká láhkámtehpuogáv ávdedit. Nievres barggomujtto máhttá aj boahitet dassta gá láhkámtehpuogáv I nievrre. Jáhkemis barggomujtto ja láhkámtehpuogáv juoktá aktan vájkkudibá.

Diehtep juo ednagav daj ævtoj birra ma ednagit vájkkudi gá galggá láhkâm- ja tjállemtehpuogáv ávdedit. Danen li miján buorep vejulasjuoda hieredit vejulasj vigijt ávddála gá da háhppidi gássjelisvuohan sjaddat, ja miján li buorep vejulasjuoda láhkâm- ja tjállemtehpuogáv buoredittjat ábbánagi.

Prosjeakta: Láhkámmethodihkka oahppijda gejn la sámegiella vuostasgiellan skávlån

Prosjevta oajvveulmme I láhkâmvuogijt ja láhkámmethodihkav gávnnat mij buoremusat hiehpá oahppijda gejn la sámegiella vuostasj giellan ja váj oadtju vuodoláhkámoahpov sámegiellaj, ja dilev láhtjet váj dájvt vuogijt áhpadusán adni.

Vuostasj skávllájahke fállá sierralágásj vejulasjuodajt oahppev gárvedahttet boahite láhkámáhpadasaj. Oahppopládna ij gájbbeda oahppe galggá buktet. Ulme li rahpasa, ja li dagu gáhttjom hiebadibmáj sihke sisano ja ávddánime gáktuj. Navti sjaddá vejulasj vuostasj skávllájagijn gánná aktugasj

máná ietjas ævtoj milta bæssá váseedit, átsádit ja muossádit ságastuvvam ja tjáleduvvam gielav, váni gájbbádusájs galggá oahppat láhkát ja tjállet.

Prosjevta aktijvuodan la dagáduvvam metávddágirjje, sihke teorijaásijn ja oajvvadusá hárrjidallamijda. Girjje

Gielalasj diedulasjuoda átsádibme

Ij gávnnu makkirak standardisieridum jali normieriduvvam sámegeiela átsádibme mij gielalasj dádjadimtjehpudagáv átsát. Dát átsádibme I dagáduvvam dajna ulmijn viehkedit áhpaddjev ájtsatjit dajt mánájt gejn máhtti sjaddat stuorra láhkám- ja tjállemváttesvuoda. Átsádibme birri tjadáduvvat árrat tjavtjan 1. klásson, ja vas gidán vaj máhtta báhtusijt buohtastahttet.

Barggoræjdo li dagáduvvam váj mánájt ájttsama registrieriduvvi návti: máná galggi gávájda mierkkít jali galggi sátsov sárgastit juohkka báhkuj gárgadisán, ja juohkka stávvalij ja jiednaj bágon.

Ræjdo li dagáduvvam váj jáksá dajt mánájt gudi dávk láhkámijn ja tjállemijn rahtji. Ájnegis oassegæhttalime li válljiduvvam dan milta mav dálla diehtep, duola dagu ávddáskávllámánájt gielalasj diedulasjuoda birra ja gáktu dát diedulasjuohta láhkáma ja tjállema ávddánibmáj vájkkut.

Átsádimen li 16 oase. Dá oassegæhttalime li dagáduvvam váj galggá átsádit:

1. buktá gus gullat muodugasj loahppajienajt
2. fonologijjalasj/morfologijjalasj/syntávsalasj dádjadimtjehpudahka
3. makta bágojt mujttá
4. grammatihkalasj diedulasjuodav
5. makta bokstávajt dábddá

Barggoræjdo li sámemánájda dagáduvvam gejn la sámegeiella vuostasj giellan, ja la gæhttaluvvam dajn skávlájn gudi lidjin fáron álggoláhkáma prosjevtan.

Vájku dát átsådibme I gæhttjalibmen dagáduvvam, de máhtti dákkár lágásj dahkamusá liehket ávkken ávdeditjtat ávddåskåvllåmánáj gielalasj dádjadimtjehpudagáv. Dá barggoræjdo máhtti aj viehkken skåvllåmánájda gudi låhkåmijn ja tjållemijn rahtji.

Dånna vuollelin tjielggiduvvá juohkka oassegæhttjalibme "Gielalasj diedulasjvuoda átsådimen".

Tjielggidusá átsådibmáj

Máná galggi tjåhkåhit navti vaj bessi aktu barggat, e galga bessat nubbáj gæhttjat. Ájnas la tjielggidusájt tjuovvot dárkkelit. Ane buorre ájgev hárjjidallambargojda vaj visses la máná dádjadi majt galggi barggat. Mánájt i galga viehkedit bargadijn, valla dåssju mávtåstuhttet.

Dahkamusájt máhttá akti gærddodit. Mijá vásådusáj milta I vuogas jus ælla ienep gå 8 máná juohkusin gå átsådimev tjadát.

1. bielle - Loahppajiena (rijma)

Tjielggidus: Adnala tjuorggamárkav bajás ja vuoseda:

Dála I áhkko. Ja dála I áddjá, gáhkko ja soabbe.

Makkir bágon la sæmmilágásj loahppajiedna/rijmma gå bágon áhkko?

Hárjjidallam:

<i>áhkko</i>	<i>áddjá</i>	<i><u>gáhkko</u></i>	<i>soabbe</i>
<i>nálla</i>	<i>hárppo</i>	<i>násste</i>	<i><u>gálla</u></i>

Dahkamusá:

tjalmme	tjalmme glása	oajvve	<u>almme</u>
dákte	<u>bákte</u>	gahper	gálbbe
drådnik	gånågis	roahkka	<u>biednik</u>
tjåvvlå	skirtto	<u>skåvllå</u>	tjuvdde
skuovva	juolgge	<u>suovva</u>	skirri
doahkko	<u>áhkko</u>	vuonna	dålkke

3. bielle - Oanep ja guhkep bágo

Tjielggidus:

Adnala dahkamusárkav bajás ja vuoseda: Dála I jáhká, vuogga ja guollimvæssko. Makkir báhko gullu guhkemussan. (Átsá mánáj siegen vásstádusáv.) Guollimvæssko I dávk guhkemus.

Mierkki ruossajn dav gáváv mij vuoset guhkemus bágov.

Hárjjidallam:

<i>jáhká</i>	<i>vuogga</i>	<u><i>guollimvæssko</i></u>
<u><i>motorsihkal</i></u>	<i>táhka</i>	<i>bijlla</i>

Dahkamusá:

<i>rájddo</i>	<u><i>nieljejuvlak</i></u>	<i>skuvtar</i>
<i>lájgge</i>	<u><i>biejvveládde</i></u>	<i>tjuojkka</i>
<u><i>stihkkaæssko</i></u>	<i>snuorri</i>	<i>nijbbe</i>
<u><i>tjuojggamskuova</i></u>	<i>láhtto</i>	<i>soappe</i>
<i>bussa</i>	<u><i>mobiltelefonná</i></u>	<i>vuoddje</i>
<u><i>stumpanijbbe</i></u>	<i>muorra</i>	<i>bassti</i>

5. bielle - Láhkát galla bágo li gárgadisán

Tjielggidus:

Ane táblov ja tjielggi hárrjjidallamdahkamusáv. Galga biedjat avtav sárgev juohkka báhkuj gárgadisán.

Javla: Dát gáváv vuoset gárgadisáv "Báhttja tjállá." Galla bágo li dán gárgadisán? Mierkki nieljetjegagij juohkka bágo ávdás. Máhtá tábluj buojkulvisáv sárggot.

Hárjjidallam:

Báhttja tjállá.

Báhttja girjjáj tjállá.

Dahkamusá:

Mánná tjierru.
Áhttje vuodjá bijlajn.
Dánna li moadda bijla.
Bijla juvlla rájggánij.
Ieddne ja áhttje libá álggon.
Máná bálla l gáhtum.

6. bielle - Mujttet

Tjieggidus: Dánna li gávvaráido. Máná galggi gávvaráidojt gábtjtjåt páhppárijn gá áhpadiddje javllá bágojt.

Javla: Bieja sátsov dan gávvaráido ávddábælláj gánná gává li maŋŋálakkoj návti gáktu javlav:

Hárjjidallam:

hárppo - gáhtto - bijlla

Dahkamusá:

sihkal - girdde - bijlla
bijlla - skuvtar - gussa
bávsa - lávdagoahte - vuodja - goahte
gevlas - vanntsa - fiekse - gahper
gahpagáhkko - skirri - dálgge - gáhtto - biejevveládde
tjuojkka - snuorri - bassti - ájtte - sáhka

10. bielle – Låhkåt galla stávvalisá li bágon**Tjieggidus:**

Ane táblov ja tjieggi hárjjidallamdahkamusáv. Galga biedjat avtav sárgev juohkka stávvalij gárgadisán.

Javla: Galla stávvalisá li bágon? Sárgasta gává guorraj sæmme állo sátsojt gá bágon li stávvalisá.

Hárjjidallam:

vanntsa

sábme

Dahkamusá:

muv

mánná

iemeálmuk

elefánnta

soappe

káffagiebbme

11. bielle – Stávvalijt aktij biedjat**Tjieggidus:**

Vuosedá ja javla: Dán gávvrájdón lá sáhka, sabek ja fiekse. Dálla javlav avtav bágov viek imálathtat. Makkir gávvrájd hiehpá dát báhko: sáh - ka

Hárjjidallam:

sáh-ka

sabek

fiekse

luossa

gárd-de

ájgge

Dahkamusá:

gintal

gijs-sá

gáhtto

gus-sa

luossa

gukse

dál-lá

málla

dálgge

rádno

mán-no

mánná

tjuvdde

skávllá

tjávllá

lájbbe

dájgge

lájg-ge

12. bielle – Bágoj álggojiena

Tjielggidus: Vuoseda gávájda ja javla: Dánna I sáhka, iemeálmuk ja vanntsa. Mierkki dan bágo gávuváj mij s-jienajn álggá.

Hárjjidallam:

<u>sáhka</u>	<i>iemeálmuk</i>	<i>vanntsa</i>
<i>táhka</i>	<u>lávdaohte</u>	<i>tábllo</i>

Dahkamusá:

<u>mánná</u>	uksa	gáma
<u>gárdde</u>	ehpal	tjuojkka
lávdaohte	skirri	<u>várre</u>
gálbbe	<u>bená</u>	hávga
tsitsásj	soabbe	<u>rávve</u>
<u>gáma</u>	vanntsa	dálgge
avudis	vájmmo	<u>násste</u>
<u>fáhttsa</u>	sávttsa	márffe
<u>tjoarvve</u>	dállá	ulmusj
<u>hæssta</u>	mádo	bussa
mugga	skirtto	<u>dállá</u>
gussa	<u>ruohtaáddjá</u>	njálmmme

14. bielle – Láhkát galla jiena li bágon

Tjielggidus: Ane táblov ja tjielggi hárrjjidallamdahkamusáv.

Javla: Dát gávuvá vuoset bágov *muv*. Galla jiena li bágon. Mierkki nieljetjiegagij juohkka jiena ávdás.

Hárjjidallam:

muv
hárppo

Dahkamusá:

Dån
sáhka
duv
skávllá
dålgge
Tåhka

15. bielle – Mujttet

Tjieggidus: Dånna li gávvrájo. Máná galggi gávvrájojt gábtjtát páhppárijn gá åhpaddidje javllá bágojt.

Javla: Vuojnnebihtit gálmma (niellja, vihta) gávva. Ruossista dan gávvrájo mav iv nammada.

Hárjjidallam:

vanntsa skirri
fiekse gahper

Dahkamusá:

gevlas	vuogga		
sáhka	ájtte		
lájbbe	nieljejuvlak	sávttsa	
nijbbe	bijlla	soappe	
páhkke	glássa	báallo	skuovva
kássa	juolgge	hestaskuovva	gieris

16. bielle – Jienajt aktij biedjat

Tjieggidus: Dánna li *mádo*, *tjuruk*, *tjávllá* ja *ájrru*. Mierkki dav gáváv mij duv mielas la riehta gá javlav avtav bágov viek imálathtat návti: **m-á-d-o**

Hárjjidallam:

<i>m-á-d-o</i>	<i>tjuruk</i>	<i>tjávllá</i>	<i>ájrru</i>
<i>hárrppo</i>	<i>sjoavoj</i>	<i>skuolkká</i>	<i>á-k-sj-o</i>

Dahkamusá:

hiergge	ruohkke	v-a-n-n-t-s-a	ájrru
árkka	h-á-r-p-p-o	gehtsulahka	nállo
g-á-r-r-á-n-i-s	garra	soadje	tsitsásj
ulmusj	sálbba	u-l-l-j-o	skuvtar
hiergge	idjaskunjok	á-h-k-k-o	áddjá
sabek	násste	goahte	f-i-e-k-s-e

17. bielle – Vuojnnoguodde avtagájt aktij biedjat

Tjieggidus: Dánna li niellja gává (vuoseda, valla ale javla dan dinga namáv mij la gáván). Dálle javlav guokta bágo majt galggabihtit aktij biedjat avtan báhkón. Mierkki ruossajn dav bágov mij de sjaddá gá aktij bieja dá guokta bágo:

mielkke ja páhkke

Hárjjidallam:

mielkke ja páhkke
káffa ja vuossa

Dahkamusá:

hæssta ja skuovva
guollár ja vanntsa
ehpal ja muorra
boahttsu ja biellje
skuvtar ja vuoddje
politijja ja bijlla

18. bielle – Vuojnnoguodde avtadagáj tjuolldem

Tjielggidus: Dánna li niellja gávå (vuoseda, valla ale javla dajt dingajt ma gávåjn li). Mierkki ruossajn dav bågogávåv mij de sjaddá gå bågog *láttaklassta* váldá ierit bågog *lassta*.

Hárjjidallam:

bågog láttaklassta ierit bågog *lassta*

bågog bádneskuorun ierit bågog *skuorun*

Dahkamusá:

bågog tjáhtjelådde ierit bågog *lådde*

bågog hierggevuoddje ierit bågog *vuoddje*

bågog skirribiesse ierit bågog *biesse*

bågog biejevvelådde ierit bågog *biejvve*

bågog káffavuossa ierit bågog *vuossa*

bågog gierkkammánná ierit bågog *gierkkam*

19. bielle – Sjoappkabágojt dádjadit

Tjielggidus: Dánna li niellja gávå (vuoseda, valla ale javla bágojt).

Mierkkista ruossajn dav gávåv mij vuoset bågog.

Hárjjidallam:

girjjeoassás

sasskamsabega

Dahkamusá:

ájvvegubá

uksarájgge

tjivggagáhtto

doahkogáppte

biellogussa

báddetjællom
gáhttotjivgga
gápptedoahkko
rájggeuksa
gusábiello
sládjogiedde
tjællombádde

21. bielle – Grammatihkav ja gárgadisdahkamav dádjadit

Tjielggidus: Dánna li niellja gávva. Mierkki ruossajn dav gávva mij duv mielas buoremusát hiehpá dási:

Hárjjidallam:

Duommán li æhppala.

Mánná I unnep gá bena.

Dahkamusá:

Gáhtto sisi tjágná.

Gávva gahtsaj vinnedega vuollelin.

Basát.

Báhttja I goadátjav biggim.

Mánná bávsaída tjágná.

Báhtjan la guhka stagán.

Sán mánná lávdagáđijn.

Lihtijt bassaba.

Gáhtto snjieráv oagot.

Biehtár lávkki tráhpáv vuolus.

Gáhtto tjáhkkađ stávlá vuolen.

Sán sunnuv bassá.

24. bielle – Gárgadisdahkamav analysierit

Tjielggidus: Dálla javlav mán nágin gárgadisájt. Nágin gárgadisá li riehta javladum, iehtjáda vas boasstot. Mierkki ruossajn "mádjegávå" vuolláj jus duv mielas la riehta mav dálla javlav. Mierkki ruossajn "suhttamgávå" vuolláj jus duv mielas la boasstot.

Hárjjidallam:

Lågáv girjev.

Áhttje ja ieddne ålgus manni.

Dahkamusá:

Mánán li guokta gáhtto.

Viega.

Mánná I skávllå.

Dån li stuorak.

Bæjvásj bájtta.

Gáhtto I unne.

25. bielle – Tjuorga ja tjále

Tjielggidus: Gáhtjo mánájt tjuorggat ietjasa, jali juojddá ietján. Luluj buorre jus lidji oadtjot mánájt stágatjit sij tjáli. Ja de máhtá sijáv alodit tjálátjit ietjasa namáv ja ietjá bokstávajt ja bágojt majt dábddi.